

SHIKOJ.COM

KUSH ËSHTË ZARATHUSTRA I NIETZSCHE-S?

nga
Martin HEIDEGGER

Duket e lehtë t'i përgjigjesh kësaj pyetje, sepse ne e gjejmë përgjigjen e saj në vetë shkrimet e Nietzsche-s, nën formën e parashtrimeve qartësisht të formuara dhe, për më tepër, të shtypura në gërma italice. Libri, ku Nietzsche paraqet kryesisht figurën e Zarathustrës, përbëhet nga katër pjesë, shkruar në rrjedhën e viteve 1883-1885 dhe mban titullin *Kështu foli Zarathustra*.

Nietzsche i ka dhënë këtij libri, si shok udhe, një nëntitull: *Një libër për të gjithë e për askënd*. "Për të gjithë", në të vërtetë, nuk do të thotë: për një ndokënd në sensin e kujt do. "Për të gjithë" do të thotë: për çdo njeri që shfaqet i tillë si njeri, për një dikë që në çdo rrethanë dhe në çdo masë bëhet për vetveten, në qenien e tij, i denjë për të qenë i menduar. "...ndërsa për askënd" nënkupton: për asnjë ndër kureshtarët, të arritur nga të gjitha anët me anijen e fundit; pra për njerëz që dehen thjesht me copëza të veçuara apo fraza të shkëputura nga libri dhe që janë të marrosur prej gjuhës së tij gjysmë-kënduese e gjysmë-klihtëse, herë të matur e herë të rrëmbyer, shpesh të një niveli të lartë, por nganjëherë edhe të sheshtë, në vend që të angazhohen pikërisht në udhën e mendimit që kërkon këtu fjala e tij.

Kështu foli Zarathustra. Një libër për të gjithë dhe për askënd. Sa shqetësuese është mënyra në të cilën është justifikuar nëntitulli i kësaj vepre - par *a contrario* - gjatë 70 viteve që kanë pasuar botimin e saj. Ai është kthyer në një libër për çdokënd e deri më sot nuk është gjendur asnjë njeri i aftë të mendojë, që të

jetë ngritur në lartësinë e mendimit të tij themelor dhe të ketë mundur ta vlerësojë origjinën e këtij mendimi në gjithë rëndësinë e vet.

Po kush është Zarathustra? Le të lexojmë me kujdes titullin kryesor të veprës dhe do të gjejmë menjëherë një tregues: *kështu foli Zarathustra*. Zarathustra flet. Ai është një folës. I çfarë lloji? Një orator popullor, madje një predikues? Jo, folësi Zarathustra është një zëdhënës (*Fürsprecher*). Ne takojmë këtu një fjalë mjaft të vjetër të gjuhës gjermane dhe, me thënë të vërtetën, edhe me sense të shumëfishta kuptimi. *Für*, fjalë për fjalë, do të thotë “përpara” (*vor*). Akoma sot *Fürtuch* (“copë për përpara”) është në gjermanisht fjala e zakonshme për përparësen, ndërsa *Fürsprech* (“avokat”) flet përpara dhe mban fjalën. Por *für* do të thotë gjithashtu „në favor të“, „për mbrojtjen e“. Kështu, zëdhënësi përfundimisht është ai që interpreton dhe shpjegon atë nga e cila, e për çfarë, ai flet.

E Zarathustra është zëdhënës pikërisht në këtë sens të trefishtë kuptimi. Çfarë shpall ai? Në favor të kujt flet? Çfarë do të shpjegojë? Më tej, a është Zarathustra vetëm zëdhënësi çfarëdo i s'ka rëndësi se çfarë gjëje apo ai është zëdhënësi i një gjëje të vetme, i asaj që, arrin ta shqetësojë njeriun përpara çdo gjëje tjetër dhe në çdo moment?

Drejt fundit të pjesës së tretë të *Kështu foli Zarathustra*, një pasazh është nëntitulluar “I shëruari” (*Der Genesende*). Ky është Zarathustra. Por çdo të thotë “i shëruari”? *Genesen* (“shëroj”) është e njëjta fjalë me greqishten dheome, dhostos. Një sens tjetër është “kthehem në shtëpi”; “nostalgjia” është e keqja e vendit, dhimbja e largimit. *Der Genesende* (“i shëruari”) është ai që e përmbledh dhe e përqëndron veten për kthim, dmth për hyrjen në rrjedhën e tij. I shëruari është në rrugë drejt vetvetes, në atë mënyrë që të arrijë të thotë nga vetvetja se kush është. Në pasazhin në fjalë, i shëruari thotë: “Unë, Zarathustra, zëdhënësi i jetës, zëdhënësi i vuajtjes, zëdhënësi i rrethit...”

Pra, Zarathustra flet në favor të jetës, të vuajtjes, të rrethit e kështu, ai i shpall ato. Të treja: “jetë-vuajtje-rreth” janë të ndërvlarura, ato janë e njëjta gjë. Ndaj, nëse do të mund ta mendonim rregullisht këtë gjë të trefishtë si një gjë të vetme, atëherë patjetër që do të jemi në gjendje të parathonim se zëdhënësi i kujt është Zarathustra dhe se kush ai vetë, si zëdhënës, mund të jetë fare mirë. Padyshim, që mund të ndërhyjmë që tani, të armatosur me një shpjegim të trashë dhe të thonim me një siguri të pakontestueshme se: “jeta”, në gjuhën e Nietzsche, nënkupton vullnetin për fuqi, natyrën themelore të gjithçkaje që është, e jo vetëm të njeriut. Ndërkohë që ajo çka duhet nënkuptuar me “vuajtje”, na e shpjegon vetë Nietzsche në termat e mëposhtëm kur thotë: “Gjithçka që vuan dëshiron të jetojë...” (Op. VI, f. 469), dmth edhe gjithçka që është në mënyrën e vet vullnetit për fuqi. Prej kësaj ne kuptojmë: “forcat transformuese përplasen” (XVI, 151). “Rrethi” është shenja e unazës, kurbatura e të cilit kthehet tek vetvetja dhe qarkorja e saj prodhon atë identike që rivjen tek ne gjithmonë.

Për pasojë, Zarathustra paraqitet kështu si zëdhënësi i një mendimi të tillë: “Që gjithçka që është lehtësisht vullnet fuqie, që si vullnet krijues vuan duke u ndeshur me vetveten dhe që e paraqet veten pikërisht kështu, zë vend në Rikthimin e përjetshëm të identikes.

Me këtë parashtrim ne kemi arritur të përkufizojmë, siç thuhet në gjuhën shkollore, qenien e Zarathustra-s. Madje mundemi edhe ta shënojmë këtë përkufizim, ta ngulisim atë në memorien tonë dhe ta prodhojmë në çdo rast që na nevojitet. Mundemi gjithashtu të rekomandojmë edhe atë përkufizim të nxjerrë nga ato fraza të shtypura në gërma italiane që, në vetë shkrimet e Nietzsche-s, na thonë se kush është Zarathustra.

Kështu, në pasazhin tashmë të përmendur „I shëruari“ ne lexojmë:

“Ti (Zarathustra), *ti je ai që mëson Rikthimin e përjetshëm...!*”

Dhe në prologun e veprës së plotë gjendet:

“*Unë (Zarathustra), unë ju mësoj Mbinjeriun.*”

Sipas këtyre frazave, Zarathustra, zëdhënësi, është një mësues që “mëson”. Ai mëson dukshëm dy gjëra: Rikthimin e përjetshëm të Identikes dhe Mbinjeriun. Vetëm se në fillim ne nuk arrijmë të shohim nëse është vallë e mundur një gjë e tillë dhe se si rekomandohet ajo që ai mëson. Sidoqoftë, edhe sikur rakordimi të bëhej i qartë, patjetër që ne nuk kishim për ta kuptuar gjithmonë, pra në çdo rast, në është pikërisht zëdhënësi ai që dëgjojmë e nëse mund të arrijmë vallë të mësojmë diçka nga ky mësues. Sepse, në mungesë të të dëgjuarit dhe të mësuarit nga ai, ne s’kemi për ta ditur asnjëherë saktë se kush është Zarathustra. Kështu që nuk mjafton të afrojmë fraza nga ku mund të nxjerrim atë çka zëdhënësi thotë për vetveten. Përkundrazi, lipset të shohim se si ai arrin ta bëjë diçka të tillë, në çfarë rasti dhe me ç’përqëndrim vemendjeje. Fjalën vendimtare: “Ti je ai që mëson Rikthimin e përjetshëm!”, nuk është Zarathustra që ia thotë spontanisht vetvetes, po janë kafshët e tij ato që ia thonë një gjë të tillë mësuesit të tyre. Ato janë emërtuar që në fillim të prologut dhe, më qartë, në konkluzionin e tij. Aty lexojmë: “... ndërsa dielli ishte në zenit, ai (Zarathustra) nisi të kërkojë qiellin me vështrim, sepse dëgjonte nëpër të klithmën e mprehtë të një zogu. Dhe ja! tek pa një shqiponjë të fluturonte në ajër duke formuar rathë të mëdhenj, ndërsa një gjarpër të rrinte i ngritur pezull mbi të, jo si një pre, por si një mik: sepse mbahej fort i mbështjellë rreth qafës së saj”. Në këtë përfaqim të mistershëm, ne ndjejmë tashmë sesi rrethi dhe unaza, në një mënyrë të pashprehur, mpleksen në qerthujt ajrorë të shqiponjës dhe në mbështjelljet e gjarpërit. Ndjejmë se si shkëlqen kjo unazë që quhet *anulus, aeternitatis*: unaza vulosëse dhe viti i përjetësisë. Spektakli i dy kafshëve tregon atë që, duke u rrotulluar apo duke

u mbështjellur, ato lidhen ndërmjet tyre. Sepse nuk janë ato që krijojnë rrethin dhe unazën, por ato që përfshihen në të, për të pasur kështu qenien e tyre. Në spektaklin e dy kafshëve na shfaqet pikërisht ajo që i intereson Zarathustrës, teksa ai nis të kërkojë qiellin me vështrim. Ja përse teksti vazhdon:

“-Janë kafshët e mia! thotë Zarathustra dhe gëzohet me gjithë zemër.

“Kafsha më krenare dhe kafsha më e zgjuar që mund të jetë nën këtë diell - të dyja bashkë janë nisur të njohin.

“Ato duan të dinë nëse Zarathustra jeton akoma. Në fakt, a jetoj unë vallë akoma?”

Pyetja e Zarathustra-s e ruan peshën e saj vetëm nëse ne e kuptojmë fjalën e vagullt “jetë” në sensin e “vullnetit të fuqisë”. Zarathustra pyet: a i përgjigjet vullneti im këtij vullneti që, si vullnet fuqie, drejton gjithçka që është?

Dy kafshët, pra, duan të zbulojnë qenien e Zarathustra-s. Ndaj, ai pyet vetveten nëse është akoma, dmth tashmë, ai që është me të vërtetë. Në një shënim mbi *Kështu foli Zarathustra* (Op., XIV,279), lexojmë:

“A ndjej vallë kënaqësi të pres kafshët e mia? Po nëse janë vërtet kafshët e *mia*, atëherë ato duhet ta dinë mirë si të më gjejnë (“Heshtja e Zarathustra-ës”).

E janë po këto kafshë që - në pasazhin e treguar me titull *I shëruari* - i thonë atij një frazë me gërma italice që nuk duhet ta anashkalojmë. Ato thonë:

“Sepse kafshët e tua e dinë mirë, o Zarathustra, ai që je dhe duhet të bëhesh: shiko, *ti je ai që mëson Rikthimin e përjetshëm*, - i tillë është tani fati *yt!*”

Prej kësaj, del në dritë që Zarathustra, para së gjithash, duhet të bëhet ai që është. Mirëpo, Zarathustra zbrapset përpara një të ardhmeje të tillë. E frika është e ndjeshme përgjatë gjithë këtij libri që përshkruan historinë e tij. Kjo frikë shënon stilin, ajo shpjegon hapin ngurues dhe gjithnjë e më të ngadalësuar,

të mbarë veprës. Kjo frikë madje, mbyllet tek Zarathustra, që në fillim të udhës së tij, çdo siguri dhe pretendim. E kush, para së gjithash, nuk e ka kuptuar këtë frikë, kush nuk e ndjen atë vazhdimisht, përgjatë gjithë atyre diskutimeve që shpesh duken shumë pretenduese, e me pamje të cilat u përkojnë gjithmonë atyre të një dehjeje ekstaziake, atëherë ai s'ka për ta kuptuar kurrë se kush është vërtet Zarathustra.

Pasi, nëse duhet që Zarathustra të bëhet pikësëpari ai që mëson Rikthimin e përjetshëm, ai nuk mundet të vihet përnjëherë në mësim të saj. Ja, përse ne lexojmë këtë frazë tjetër në nismën e udhëtimit të tij: “Unë ju mësoj Mbinjeriun.”

Ç’ është e vërteta, në lidhje me fjalën “Mbinjeri”, na duhet së pari të flakim tej të gjitha romancat e rreme dhe shqetësuese që shoqërojnë këtë fjalë në opinionin e përgjithshëm. Me emrin “Mbinjeri”, Nietzsche nuk përshkruan pikërisht një njeri të ngjashëm me ata që ne njohim dhe thjesht të përmasave më të mëdha. Ai nuk mendon aspak më shumë as edhe për një lloj njerëzish që do të hidhnin poshtë çdo humanitet, që do të ngrinin në ligj arbitraren më të pastër dhe do ta bënë vendosjen e rregullit të saj me një furi titanësh. Mbinjeriu, për ta marrë këtë fjalë krejtësisht shkronjë për shkronjë, është shumë më parë ai që ngrihet sipër njeriut të sotëm e të djeshëm, por vetëm e vetëm për ta çuar këtë njeri, para së gjithash, deri në qenien e tij - që është gjithnjë nën vuajtje - e për ta lënë të vendosur pikërisht aty. Një shënim postum (XIV, 271) në lidhje me *Zarathustra-ën* thotë:

“Zarathustra nuk do asgjë të humbasë nga e kaluara e humanitetit, ai do gjithçka ta hedhë në përzierje”.

Por nga ku vjen vallë thirrja e alarmit ndaj Mbinjeriut? Përse njeriu i dikurshëm dhe ai i sotëm nuk është më i mjaftueshëm? Sepse Nietzsche e njeh çastin historik ku njeriu përgatitet për të hyrë në dominimin e plotë të tokës? Nietzsche është mendimtari i parë që shtron pyetjen tonë vendimtare, duke u vendosur në krahun e pikëpamjes së kësaj historie të botës që shfaqet për

herë të parë, e që e mendon këtë pyetje në gjithë rëndësinë e saj metafizike. Kjo pyetje parashtrohet si më poshtë: A është i përgatitur vallë njeriu si i tillë, d.m.th në qenien e tij ashtu siç ajo është zbuluar deri tani, për të marrë përsipër dominimin e tokës? Nëse jo, si të transformohet, që të mundet “të nënshtrojë” tokën dhe të arrijë të përmbushë kështu edhe fjalën e një “Testamenti të Vjetër”? Njeriu i sotëm, a s’duhet vallë të përcillet *përtej* vetes për të qenë në lartësinë e këtij misioni? Nëse është pikërisht kështu, “Mbinjeriu” i menduar korrektësisht, nuk mund të jetë produkt i një imagjinate të degjeneruar, pa fre e të arratisur në zbrazëti. Po kaq pak është e mundshme që të zbulohet “historikisht” natyra e tij nga një analizë e epokës moderne. Nuk duhet pra kërkuar trajta thelbësore e Mbinjeriut në ato personazhe, vullneti i fuqisë së të cilëve, shkurtpamës dhe i keqinterpretuar, i mbrun pikërisht kështu funksionet e vet kryesorë dhe i shtyn përpara në majat e formave të tij të ndryshme të organizimit. Ka një detaj, për të qenë të vërtetë, që ne do të duhej ta shënonim menjëherë: ky mendim, që është kthyer drejt figurës së një mësuesi që mëson Mbinjeriun, na përket neve, ai i përket Europës, tokës mbarë, jo vetëm “sot akoma”, por sidomos dhe pikësëpari, nesër. Megjithatë, shtrohet pyetja: na lipset ta aprovojmë këtë mendim apo ta luftojmë atë, na duhet të kalojmë përtej tij apo ta imitojmë me ndihmën e shënimeve të rreme. Dihet, që çdo mendim thelbësor kalon rrëshqanthi turmës së partizanëve apo kundërshtarëve të tij.

Duhet pra që ne të mësohemi së pari të mësojmë nga ai që mëson, dhe kjo të ndodhë vetëm që të mësohemi të pyesim edhe më larg se ai. Është vetëm kështu që ne do të zbulojmë një ditë kush është Zarathustra i Nietzsche-s, ose përndryshe s’kemi për ta zbuluar kurrë.

Mbetet padyshim për të konsideruar nëse është i mundur vallë vazhdimi i tij, duke pyetur më larg sesa nuk shkon mendimi i Nietzsche-s, apo lipset patjetër të bëhet një hap prapa.

Më tej, mbetet të konsiderojmë më parë nëse kjo “prapa” përfaqëson një të kaluar “historikisht” të konstatueshme dhe që ne do të donim ta restauronim (psh botën e Goethe-s) apo nëse kjo “prapa” çon në mënyrë të përmbledhur në një qenie, fillimi i së cilës pret akoma një mendim-kujtim (pra mendim që luan edhe rolin e kujtimit), për t’u kthyer në një fillim që të na e bëjë të dukshëm ora më e parë e mëngjesit.

Për momentin, sidoqoftë, le të kufizohemi të mësojmë disa gjëra mbi Zarathustra-ën. Metoda më e përshtatshme është që ne të përpiqemi të shoqërojmë hapat e parë të “mësuesit”, ashtu siç ato hidhen. Ai mëson duke treguar. Ai e para-sheh qenien e Mbinjeriut dhe i jep atij një formë të dukshme, sepse është vetëm Zarathustra ai që mëson dhe jo Mbinjeriu në vetëvete. Edhe Nietzsche nga ana e tij nuk është Zarathustra, por ai që pyet, që përpiqet të kapë - duke menduar - qenien e Zarathustra-ës.

E kjo për shkak se Mbinjeriu kalon përtej mënyrës, deri tani të njohur, të të qenurit të njeriut: ai është një kalim, një urë. E me qëllim që ta ndjekim, duke mësuar, mësuesin që mëson Mbinjeriun, na duhet - duke ruajtur imazhin tonë - të arrijmë deri tek ura, për ta menduar kështu kalimin në një mënyrë pothuaj të plotë, vetëm nëse konsiderojmë tre pika:

1. Vendin nga ku largohet ai që kalon.
2. Kalimin vetë.
3. Vendin ku shkon ai që kalon.

Ky vend i fundit duhet të jetë i shikuar mirë nga ne, dhe sidomos nga ai që kalon, po më parë nga vetë mësuesi që duhet ta tregojë atë. Nëse nuk shohim që në fillim se ku shkojmë, kalimi mbetet pa drejtim dhe ajo së cilës kalimtari duhet t’i largohet mbetet e papërcaktuar. Por, nga ana tjetër, ajo drejt kujt kalimtari është thirrur të kalojë shfaqet nën një dritë të plotë vetëm atëherë kur ai të ketë arritur aty. Për kalimtarin, e akoma më shumë për mësuesin që duhet të tregojë kalimin, për Zarathustra-ën vetë, pika e arritjes mbetet gjithmonë e largët. Afërsia e së largtës, e

asaj që arrin të kujtohet për të, në gjuhën tonë shprehet saktësisht nga fjala nostalgji (*die Sehnsucht*. Është gabim që ne lidhim *die Sucht* me *suchen* (kërkoj) dhe me “qenien e nxitur”. Fjala e vjetër *Sucht* do të thotë sëmundje, e keqe, dhimbje. (Shiko *Gelbsucht*, “zverdhje”, *Schwindsucht*, “dobësim”, “hollim”.)

Nostalgjia është dhimbja që na shkakton afërsia e së largtës.

Aty ku shkon ai që kalon, aty është dhe vendi i nostalgjisë së tij. Ai që kalon, siç ka bërë përpara tij edhe ai që e drejton, pra mësuesi, është, ashtu si e thamë në fillim, në rrugën drejt kthimit kah vetë qenies së tij. Ai është i shëruari. Në pjesën e tretë të *Kështu foli Zarathustra*, pasazhi *I shëruari* pasohet menjëherë me një tjetër, të titulluar *Nostalgjia e Madhe*. Në këtë pasazh, që është një para pasazhit të parafundit të pjesës së III, mbarë vepra kap pikën e saj kulminante. Në një shënim postum (XIV, f. 285) Nietzsche vëren:

“Një e keqe *hyjnore* formon përmbajtjen e *Zarathustra*-ës, pjesa e III.”

Në pasazhin *Nostalgjia e Madhe*, Zarathustra bisedon me shpirtin e tij. Sipas doktrinës së Platon-it, që është një autoritet për metafizikën perëndimore, qenia e mendimit qendron në dialogun e shpirtit me vetveten.

“Mbledhja në vetvete është një thënie, që nënkupton se shpirti vetë rend në rrugë drejt vetvetes, duke bërë kështu rrotullimin e gjërave që ai sheh në çdo moment “ (*Théctète*, 189, shiko dhe Sofisti- Platon 263).

Ndërkohë që në dialogun me shpirtin e vet Zarathustra mendon “mendimin e tij më të thellë” (*I shëruari*, 1; shiko pjesën III, *Për Vizionin dhe Enigmën*, 2). Ja si fillon pasazhi *Nostalgjia e Madhe* në gojën e Zarathustra-ës.

“Oh! shpirti im, të kam mësuar për të thënë “Sot” njëlloj siç të kam mësuar për të thënë edhe “Një ditë” edhe “Dikur” e për të kaluar duke kërcyer përsipër gjithçkaje: Këtu, Aty dhe Atje”.

Të tre fjalët “Sot”, “Dikur”, “Një ditë” janë të shkruara me

gërmë të madhe dhe ndërmjet thonjzave. Ato përshkruajnë trajtat themelore të kohës. Mënyra me të cilën Zarathustra i emëron ato, të lë të kuptosh që, tani e tutje, ai detyrimisht duhet të thotë fjalën e fundit të qenies së tij. Po ç'është ajo vallë? Që "Një ditë" dhe "Dikur", pra e ardhmja dhe e shkuara janë si "Sot". E "Sot" nga ana e saj është si e shkuara dhe si ajo që do të vijë, sepse të tre fazat e kohës konvergojnë njëllor si e Njëjta drejt së Njëjtës dhe bashkohen në një të Sotme unike, në një Tani të qëndrueshme. Këtë Tani të së gjithmonshmes, metafizika e emërton: përjetësi. Edhe Nietzsche, gjithashtu, i mendon të tre fazat e kohës nisur nga pikëpamja e përjetësisë si Tani e së gjithmonshmes. Vetëm, permanenca (*Stete*) nuk qëndron për të në një pozicion fiks (*Stehen*), por në një Rikthim të Identikes. Ndaj dhe Zarathustra, kur arrin t'ia mësojë këtë thënie Shpirtit të tij, bëhet ai që mëson Rikthimin e përjetshëm të Identikes. Në një kohë kur ky Rikthim nga ana e tij, është pikërisht plotësia e pashtershme e jetës së gëzuar dhe të dhimbshme: ajo kah së cilës kthehet "Nostalgjia e madhe" e atij që mëson Rikthimin e përjetshëm të Identikes.

Ja pse, në të njëjtin pasazh, "Nostalgjia e madhe" është quajtur gjithashtu edhe "Nostalgjia e Mbi-bollëkut".

"Nostalgjia e madhe" jeton sidomos aty ku kjo nostalgji arrin të nxjerr ngushëllimin (*Trost*) e saj të vetëm, dmth tek besimi. Në vend të fjalës tejet të vjetër *Trost* (prind i *trauen*, "të kesh besim", *zutruen*, "të besosh"), ne mund të shërbehemi në gjuhën tonë me fjalën *Hoffnung* ("shpresë"). "Nostalgjia e madhe" që mban Zarathustra-ën zgjon tek ai sentimentin e "Shpresës së tij më të madhe", duke e shënjuar atë në mënyrë të qartë.

Por çfarë e justifikon Zarathustra-ën dhe e çon atë drejt Shpresës së tij më të madhe?

Cila është ura që i jep atij kalimin drejt Mbinjeriut dhe i lejon që - duke kaluar nëpër të - të largohet nga njeriu i sotëm, në atë mënyrë që të arrijë të shkëputet përfundimisht prej tij?

Arkitektura e veçantë e *Kështu foli Zarathustra*, vepër që duhet të tregojë kalimin e njeriut që kalon përtej, kërkon që përgjigjja e kësaj pyetje të jetë e dhënë në pjesën përgatitore të veprës, që është e dyta. Këtu, në pasazhin *Merimangat*, Nietzsche e bën Zarathustra-ën të thotë:

“*Çlirimi i njeriut nga hakmarrja*, është për mua ura drejt shpresës më të lartë dhe një ylber pas stuhish të gjata”.

Frazë, sa e veçantë për opinionin e zakonshëm, aq edhe e çuditshme në raport me idenë komode që ne kemi formësuar rreth filozofisë së Nietzsche-s. Pse vallë, nuk merret ai si promotor i vullnetit të fuqisë, si nxitës i politikës së forcës dhe luftës, si ai që ka shpërthyer çmendurinë e tërbuar të “kafshës bjonde”?

Ndërkohë që fjalët “*Çlirimi i njeriut nga hakmarrja*, në tekst, janë të shtypura madje me gërma italice. Mendimi i Nietzsche-s duket kështu i kthyer drejt çlirimit që na shkëput nga shpirti i hakmarrjes. Mendimi i tij kërkon të jetë kështu në shërbim të një shpirti që, si liri e fituar mbi etjen për hakmarrje, i paraprin jo vetëm çdo vëllazërimi të thjeshtë, por dhe çdo “dëshire - vetëm - për të ndëshkuar”, një shpirti që të shfaqet paraprirës, si ndaj çdo përpjekje paqeje ashtu dhe ndaj çdo përcjellje lufte dhe i huaj ndaj atij shpirti që, mbi pakte, do të bazojë dhe të sigurojë *pax*, paqen. Fusha e kësaj lirie të fituar mbi hakmarrjen është, po njëlloj e huaj, edhe ndaj pacifizmit, politikës së forcës dhe një neutraliteti që përllogarit. Ajo është po njëlloj e huaj edhe ndaj një dobësie që i lë gjërat të rrëshqasin, apo ndaj një përvjedhjeje në orën e sakrificës, që ndodh përgjatë ndërhyrjeve të verbëra dhe detyrimit për të vepruar me çdo kusht.

Është ndaj këtij shpirti të një lirie të fituar mbi hakmarrjen që ngjitet i pretenduari mendim i lirë i Nietzsche-s.

Çlirimi i njeriut nga hakmarrja. Ndaj, nëse mund ta konsiderojmë veçse nga larg këtë shpirt lirie, të kuptuar si trajtën themelore të mendimit të Nietzsche-s, atëherë imazhi i pranuar

deri më sot për të e që ka qenë i tillë gjithmonë, që nga fillimi, duhet detyrimisht të bjerë.

“Sepse, *çlirimi i njeriut nga hakmarrja*: është për mua - thotë Nietzsche - ura drejt shpresës më të lartë”, duke thënë kështu në të njëjtën kohë, në një gjuhë që e fsheh atë për të cilën ai përgatitet, edhe se drejt kujt drejtohet “Nostalgjia e tij e madhe”.

Por ç’kupton Nietzsche këtu me hakmarrje? Ku konsiston, sipas tij, çlirimi që na largon nga hakmarrja?

Ne do të mjaftohemi për të sjellë pak dritë vetëm mbi këto dy detaje e ndoshta më pas kjo dritë do të na lejojë për të parë më qartë urën që, sipas një mendimi të tillë, duhet ta çojë njeriun që ne njohim tek Mbinjeriu. Në vendin e kalimit shfaqet dhe vendi ku shkon kalimtari. Ndaj, ne mundemi të kuptojmë më herët, se në çfarë mase Zarathustra, si zëdhënës i jetës, i vuajtjes, i rrethit, është gjithashtu edhe mësuesi që mëson njëkohësisht si Rikthimin e përjetshëm ashtu dhe Mbinjeriun.

Por përse diçka kaq vendimtare varet nga largimi ynë nga hakmarrja? Ku fle shpirti i hakmarrjes, ku i ushtron ai rrënimet e tij? Nietzsche na përgjigjet në pasazhin e paraparafundit të pjesës së dytë të *Kështu foli Zarathustra*. Ajo është titulluar *Për Shpëtimin*. Aty lexojmë:

“*Shpirti i hakmarrjes*: miqtë e mi, i tillë ishte deri tani meditimi (*Nachdenken*) më i mirë i njeriut; ndaj aty ku ka dhimbje duhet gjithmonë të ketë dhe një ndëshkim”.

Kjo frazë rilidh përnjëherësh hakmarrjen me çdo vepër meditimi të kryer ndonjëherë nga njerëzit. Meditimi për të cilin flet Nietzsche nuk përshkruan çfarëdolloj refleksioni (*Ueberlegen*), por atë mendim ku pushon dhe përpëlitet lidhja e njeriut me atë që është, me qenien. Ndaj, njeriu përfytyrohet qenie, në masën që ai arrin të mbajë lidhje me qenien: duke konsideruar që ai është, atë që ai është, si ai është, si do të mund të ishte dhe si do të duhej të ishte, me një fjalë: ai përfytyrohet

qenie sipas raportit me Qenien e tij (*Sein*). Kjo (ri)-paraqitje, (*Vor-stellen*) ose filozofikisht, ky përfaqësim është mendimi.

Sipas frazës së Nietzsche-s, ky përfaqësim deri tani ka qenë i determinuar nga shpirti i hakmarrjes, pasi njerëzit e mbajnë raportin e tyre, kështu të determinuar, me atë që është dhe për atë çka është më e mira.

Kështu, në çfarëdolloj mënyre që njeriu të përfytyrohet si qenie, ai përfytyrohet si i tillë vetëm në perspektivën e Qenies së qenies. Prej asgjëje tjetër, por veçse prej kësaj perspektive, ai mund ta kapërcejë qenien dhe të arrijë të kalojë deri tek Qenia. “Përtej” në greqisht do të thotë meta. Ja pse çdo lidhje e njeriut me qenien si të tillë është në vetvete metafizikë. Rrjedhimisht, kur Nietzsche e kupton hakmarrjen si një shpirt që jep ndaj raportit të njeriut me qenien, tonalitetin dhe determinimet e tij, ai e mendon atë (hakmarrjen) njëherazi edhe në mënyrë metafizike.

Hakmarrja nuk është këtu një temë e thjeshtë morali, dhe të çliruarit nga ajo nuk është një detyrë e edukimit moral. Po aq pak hakmarrja dhe etja për hakmarrje mbeten objekte të psikologjisë. Përkundrazi, Nietzsche e trajton metafizikisht qenien dhe peshën e hakmarrjes. Por, në fillim le të kuptojmë se ç’do të thotë hakmarrje?

Nëse, me largësinë e nevojshme të shikimit, ne qëndrojmë së pari në sensin e fjalës, ne mund të gjejmë aty një tregues. *Rache* (“hakmarrje”), *rächen* (“hakmerrem”), *wreken* (i njëjti sens), *urgere* do të thotë: ndeshem, shtyj, bëj të ecë përpara vetes, përndjek, jam në gjurmë të... Në çfarë kuptimi hakmarrja është në gjurmë të...? Ajo nuk kërkon vetëm për të kapur, mbërthyer, patur zotërimin e... Ajo kërkon më tepër, kërkon ta vërë për fund atë që ndjek në bazë të gjurmëve që ka. E kjo gjueti (*Nachstellen*) që hakmarrja përfaqëson në vetvetvete vihet së pari përballë asaj mbi të cilën ajo hakmerret. E vihet në atë mënyrë që të synojë ta vërë atë poshtë, për t’u gjendur vetë, përballë asaj që ka vënë poshtë, në një pozicion superior e për të venë kështu

në vend rëndësinë e vet, të përlllogaritur si e vetmja që duhet të ruhet. Sepse etja për hakmarrje është e eksituar nga ndjenja e të qenurit i mundur dhe i prekur. Në rrjedhën e të njëjtave vite ku ai krijonte veprën e tij *Kështu foli Zarathustra*, Nietzsche ka shënuar vërejtjen:

“Do t’i këshilloja të gjithë martirët të pyesnin veten nëse nuk është vallë etja për hakmarrje ajo që i ka shtyrë ata deri në cakun e fundit” (XII³, f. 298).

Po ç’është hakmarrja? Përkohësisht mund të themi vetëm se: hakmarrja është përndjekja që vihet përballë diçkaje dhe e vë atë poshtë. E më tej, a është vallë kjo përndjekje ajo që ka mbështetur dhe ka depërtuar nëpër tërë veprën dhe refleksionin tonë të kryer deri tani, aq sa dhe përfytyrimet që kemi mbi qenien të jenë bërë nën raportin e Qenies së saj? Nëse i duhet atribuar shpirtit të hakmarrjes një ngarkesë e tillë metafizike, atëherë ajo patjetër duhet të jetë e dukshme në konstituimin e vetë metafizikës. E me qëllim që të arrijmë, deri në njëfarë mase, ta shohim një gjë të tillë, ne duhet të shqyrtojmë më parë se me çfarë gjurme thelbësore Qenia e qenies arrin të shfaqet në metafizikën moderne. Kjo gjurmë thelbësore e qenies është përshkruar nga Schelling, sipas një forme klasike, në disa fraza të veprës *Kërkime filozofike mbi thelbin e lirisë humane dhe subjektet që raportohen në të* (1809). Aty lexojmë:

Në një instancë të fundit dhe supreme, nuk ka Qenie tjetër (*Seyn*) veç të dëshiruarit. Të dëshiruarit është qenie origjinale dhe vetëm ndaj tij (të dëshiruarit) arrijnë të përshtaten të gjitha atributet (e qenies origjinale) që ai ka si: mungesë baze, përjetësi, pavarësi ndaj kohës, afirmim i vetvetes. Çdo përpjekje e filozofisë synon veçse të gjejë këtë shprehje supreme.” (F.W.J. Schelling, *Shkrime filozofike*, vëll. I, Landshut, 1809, f. 419)

Atributet të cilat, që nga antikiteti më i herët, mendimi metafizik ia mvesh qenies, Schelling i gjen, nën formën e tyre të fundit dhe supreme, pra të përkryer, tek të dëshiruarit. Sidoqoftë,

në vullnetin e këtij të dëshiruari, ai nuk sheh një mundësi të shpirtit njerëzor. Fjala “dëshirë” emërton këtu Qenien e qenies në tërësinë e saj. Kjo qenie është vullneti, pavarësisht se kjo gjë na duket e çuditshme - e ashtu është në fakt - për aq kohë sa do të na mbeten të huaja mendimet që mbështesin metafizikën perëndimore. Dhe ato do të mbeten kështu, për aq kohë sa ne nuk i mendojmë ato, por kufizohemi gjithnjë vetëm për t’i “eksponuar”. Mundemi, psh, të konstatojmë “historikisht”, me saktësi, vërejtjet e Leibniz-it mbi Qenien e qenies, por s’mendojmë asgjë mbi atë që ai ka dashur të nënkuptojë, kur e karakterizonte Qenien e qenies nisur nga monada, si unitet të *perceptio* dhe *appetitus*, të perceptimit dhe prirjes, dmth, si vullnet. Më pas, ajo që mendonte Leibniz-i u arrit të shprehej nga Kant-i dhe Fichte, si një vullnet i arsyeshëm mbi të cilin do të meditojnë edhe Hegel e Schelling, secili sipas mënyrës së vet. Për këtë vullnet flet gjithashtu edhe Schopenhauer-i kur e titullon veprën e tij kryesore *Bota* (jo njeriu) si *Vullnet dhe Përfaqësim*. E kjo është pikërisht edhe ajo që mendon Nietzsche, kur dallon dhe pëshkruan qenien origjinale të qenies si vullnet fuqie.

E që ngado, pra nga të gjitha këndvështrimet, Qenia e qenies arrin të na shfaqet si vullnet, ky nuk është një fakt që qëndron vetëm tek opinionet që disa filozofë ngrenë mbi të. Asnjë erudicion nuk do të zbulojë ndonjëherë atë që nënkupton kjo shfaqje e qenies si vullnet; vetëm mendimi që pyet mund ta kapë një nënkuptim të tillë, ta vlerësojë atë si të tillë, pra si të denjë për t’u pyetur, për t’u konsideruar si ajo që duhet menduar dhe për t’u ruajtur kështu në mendimin-kujtim, si një gjë që ka qenë menduar edhe më parë.

Pra, posaçërisht dhe veçanërisht, Qenia e qenies për metafizikën moderne dhe prej saj, shfaqet si vullnet. Mirëpo, njeriu është njeri për aq sa, duke menduar, ai mban një raport me qenien dhe vendoset kështu tek Qenia (*Sein*). Ndërkohë që dhe mendimi, nga ana e vet, duhet të përgjigjet, në qenien

(*Wesen*) e tij, ndaj asaj me të cilën ai mban një raport, pra, ndaj Qenies së qenies si vullnet.

Sipas fjalëve të Nietzsche-s, mendimi i njohur deri më sot është i determinuar nga shpirti i hakmarrjes. Si e mendon pra Nietzsche qenien e hakmarrjes, kur e ka menduar atë njëherazi edhe metafizikisht?

Në pjesën e dytë të *Kështu fliste Zarathustra*, në pasazhin tashmë të cituar *Mbi Shpëtimin*, Nietzsche në gojën e Zarathustra-ës thotë:

“Kështu, po, vetëm kështu është *hakmarrja*: mëri e vullnetit kundrejt kohës dhe “ishte” e saj.

Duket që, duke përkufizuar qenien e hakmarrjes, Nietzsche nxjerr në pah atë që në vetvete kundërshton dhe kundërvihet: atë që përgjigjet ndaj kësaj përndjekje nga e cila ne kemi karakterizuar hakmarrjen. Por Nietzsche nuk thotë vetëm: hakmarrja është mëri, çka është e vërtetë dhe për urrejtjen. Nietzsche thotë: hakmarrja është mëria e vullnetit. Mirëpo, “vullneti” emërton Qenien e qenies në tërësinë e tij, dhe jo vetëm dëshirën humane. Nga ky karakterizim i hakmarrjes si “mëri e vullnetit”, përndjekja dhe kundërvënia e saj mbeten, që nga origjina, në brendësi të lidhjes me Qenien e qenies. E që është pikërisht kështu, kjo bëhet e qartë nëse vëzhgojmë edhe atë ndaj së cilës vërsulet mëria e hakmarrjes. Hakmarrja është “mëria e vullnetit kundrejt kohës dhe “ishte” e saj.

Në leximin e parë, madje dhe në të dytin, e akoma dhe në të tretin, të këtij përkufizimi të hakmarrjes, mund ta gjykojmë të çuditshme, të pakuptueshme e përfundimisht arbitrare lidhjen kështu të theksuar ndërmjet hakmarrjes dhe “kohës”. Dhe nuk mund të gjykojmë ndryshe, nëse bazohemi vetëm këtu (tek përkufizimi) dhe heqim dorë nga të konsideruarit e asaj që nënkupton fjala “kohë”.

Nietzsche thotë: hakmarrja është “mëria e vullnetit kundrejt kohës...” Ai nuk thotë: kundrejt diçkaje kohore. Ai nuk thotë

as edhe: kundrejt një karakteri të veçantë të kohës. Ai thotë thjesht: "mëri kundrejt kohës..."

Është e vërtetë që të tjera fjalë pasojnë menjëherë: "kundrejt kohës dhe "ishte" e saj". Por ato duan të thonë se: hakmarrja është mëria kundrejt "ishte", që është një cilësor i veçantë i kohës. E këtu mund të vërejmë me të drejtë që kohës i përkasin, jo vetëm cilësorë si "ishte", por në një mënyrë po aq thelbësore dhe "do të jetë" e krejt po ashtu edhe "është tani"; sepse koha nuk kualifikohet vetëm nga e kaluara, por dhe nga e ardhmja dhe e tashmja. Nëse Nietzsche, pra, është kthyer në mënyrën më të posaçme, për të karakterizuar qenien e hakmarrjes, drejt "ishte" të kohës, është e dukshme që ai nuk e mendon aspak kohën si të tillë në vetvete, por kohën e parë në njëfarë krahu. Po ç'është atëherë "qenia" e kohës? Qenia e saj e qëndrueshme, është ajo që shkon. Ajo shkon (*geht*), dmth ajo kalon (*vergeht*). Koha që vjen nuk vjen asnjëherë për të mbetur, por për të shkuar. Ku kështu? Në "të shkuarit" e saj. Kur një njeri ka vdekur, ne themi se ai u ka lënë lamtumirën gjerave kohore. Kohorja kalon, pra, për të qenë ajo që kalon.

Nietzsche e përcakton hakmarrjen si "mëri të vullnetit kundrejt kohës dhe "ishte" të saj. Ky përcaktim i shtruar në këtë mënyrë, nuk bën të dalë në pah një aspekt i veçuar i kohës, i konsideruar njëanshmërisht jashtë dy të tjerave, por ai karakterizon qartë trajtën themelore të kohës në qenien e saj totale dhe të veçantë. Me këtë "dhe" në shprehjen e kohës e këtë "ishte" të saj, Nietzsche nuk na çon thjesht drejt "pajisjes" së kohës me një karakter të saj të veçantë. Fjala "dhe" këtu ka të njëjtin sens si: "dhe kjo do të thotë". Hakmarrja është mëria e vullnetit kundrejt kohës dhe kjo do të thotë: kundrejt "të shkuarit" dhe asaj që kalon në të. Kalimtarja, për vullnetin, përfaqëson diçka kundër të cilit ky vullnet është i paforcë dhe atë ndaj të cilit dëshira e tij ndeshet vazhdimisht. Koha dhe "ishte" e saj është pengesa që vullneti nuk mund ta shmangë. Koha si "të shkuarit"

është pikërisht ajo gjëja e kundërt nga e cila vuan vullneti. Si vullnet vuajtës, ajo bëhet vetë vuajtja e të shkuarit, vuajtje që kërkon atëherë të shkuarit e saj të veçantë dhe e kërkon një gjë të tillë ngaqë gjithçka, pa përjashtim, meriton të shkojë. Mëria kundrejt kohës e vë poshtë kalimtarin. Gjërat tokësore, toka dhe gjithçka që bashkëngjitet me të, përbëjnë atë që për të folur troç, nuk do të duhej të ishte e që në thelb nuk ka aspak një qenie të vërtetë. Platon-i e quante këtë mi on, mosqenie.

Sipas tekstit të Schelling, që s'bën asgjë tjetër veçse shpall idenë drejtuese të çdo metafizike, "pavarësia kundrejt kohës" dhe "përjetësia" janë cilësorët ose atributet themelore të qenies.

Por mëria më e thellë kundrejt kohës nuk konsiston në zhvlerësimin e thjeshtë të asaj që është tokësore. Hakmarrja më e thellë konsiston për Nietzsche-n në atë meditim (*Nachdenken*) që shtron si absolute ide të tilla mbi-kohore, vlerësuar ndaj të cilave, kohorja mundet vetëm ta zhvlerësojë vetveten për të qenë pikërisht veçse një mosqenie.

Ndaj, si do të mundej vallë njeriu të hynte në dominimin e tokës, si do të mundej vallë të merrte nën mbikqyrje tokën si tokë, në qoftë se dhe për aq kohë sa ai zhvlerëson atë që është tokësore, e lë shpirtin e hakmarrjes të determinojë meditimin e tij? Nëse është fjala për të shpëtuar tokën si tokë, duhet fillimisht që shpirti i hakmarrjes të zhduket. Ja pse, të çliruarit nga hakmarrja është për Nietzsche-n ura drejt shpresës më të lartë.

Por në çfarë konsiston ky çlirim që na largon nga mëria jonë kundrejt "të shkuarit"? A konsiston ajo në atë që, ne të çlirohemi nga vullneti në përgjithësi? E kjo mos nënkuptohet vallë edhe në sensin e përdorimit të vullnetit nga Schopenhauer-i dhe budizmi? Në masën që qenia e qenies, sipas metafizikës moderne, është vullnet, të çlirohesh nga vullneti do të shpinte në të çliruarit nga qenia dhe kështu në të rënit në zbrazëtinë e asgjësë. Për Nietzsche-n të çlirohesh nga hakmarrja është padyshim të çlirohesh nga ajo që është përballë vullnetit, e

kundërt, zhvlerësuese, por aspak të largohesh nga çdo dëshirë. Çlirimi e largon mërinë nga “jo”-ja e saj dhe e bën atë të lirë për një “po”. Kush e afirmon vallë këtë “po”? Saktësisht ajo, që mohon mërinë e shpirtit të hakmarrjes: koha, të shkuarit.

Kjo “po” e thënë ndaj kohës është vullneti që të shkuarit të mbetet dhe të mos jetë i rënë në një gjendje të hiçit. Por si mundet vallë të shkuarit të mbetet? Në një mënyrë të vetme: që, si e shkuar, ai të mos kufizohet gjithmonë për të ikur, por të jetë gjithmonë në të ardhur. Në një mënyrë të vetme: që, në ardhjen e vet, të shkuarit dhe ajo që shkon, të rikthehen si Identike. E në vetvete ky rikthim, do të jetë një rikthim i qëndrueshëm vetëm nëse ai është një Rikthim i përjetshëm. Ndërkohë që cilësori “përjetësi”, sipas doktrinës së metafizikës, i përket Qenies së qenies.

Të çlirohesh nga hakmarrja, pra do të thotë të kalosh nga mëria kundrejt kohës në vullnetin që përfaqëson qenien në Rikthimin e përjetshëm të Identikes, dhe që bëhet kështu zëdhënës i rrethit.

Me fjalë të tjera, ndodh vetëm kur Qenia e qenies arrin t’i paraqitet njeriut si Rikthim i përjetshëm i Identikes, që njeriu mund të kalojë urën dhe, i çliruar nga shpirti i hakmarrjes, të jetë ai që e kapërcen atë, pra Mbinjeriu.

Zarathustra është mësuesi që mëson Mbinjeriun. Por nëse ai mëson këtë doktrinë, kjo ndodh vetëm pse ai është ai që mëson Rikthimin e përjetshëm të Identikes. Ky mendim i Rikthimit të përtejshëm është, nga rangu i tij, i pari, mendimi “më i thellë”. Ja pse Zarathustra e mëson atë të fundit, dhe madje gjithnjë duke nguruar.

Kush është, pra, Zarathustra i Nietzsche-s? Ai është mësuesi, doktrina e të cilit do të donte të çlironte nga shpirti i hakmarrjes meditimin e kryer deri atëherë dhe ta mundësonte atë t’i thosh “po” Rikthimit të përjetshëm të Identikes.

Zarathustra mëson Mbinjeriun, si të tillë, ngaqë ai mëson Rikthimin e përjetshëm. Refrenin e kësaj doktrine, ne e njohim

nga një shënim postum i autorit (XIV, f. 276): Ja cili është ai: *Vetëm dashuria duhet të gjykojë...* (dashuria krijuese që *harron* veten në veprat e saj).”

Duke mësuar Rikthimin e përjetshëm dhe Mbinjeriun, Zarathustra nuk mëson dy gjëra të ndryshme. Ajo që ai mëson është në vetvete koherente, sepse njëra nga dy doktrinat fton detyrimisht tjetrën për t’iu përgjigjur. Këtë korespondencë, vendin e qenies së saj, mënyrën me të cilën ajo fshihet: ja ç’fsheh në vetvete e ja ç’lë në të njëjtën kohë të shihet figura e Zarathustra-ës, duke e bërë atë kështu, gjënë më të të denjë që, lipset të mendohet para çdo gjëje tjetër.

Sidoqoftë mësuesi e di mirë që ajo që ai mëson mbetet një vizion dhe një enigmë. Madje ai këmbëngul në këtë dije që mediton një gjë të tillë.

Nërkohë që ne të tjerët, njerëzit e sotëm, për shkak të supremacisë së veçantë të shkencave moderne, gjendemi të dalldisur në një gabim të çuditshëm: ne besojmë se njohja mund të arrihet nisur nga shkenca dhe se mendimi është i justifikueshëm po nga shkenca. Ndërkohë që gjëja e vetme që një mendimtar mund të thotë ndonjëherë nuk mund të jetë, as e provuar, as e rrëzuar nga udha logjika apo nga eksperiencia. Ajo nuk është kështu as edhe objekt i ndonjë besimi. Përkundrazi, duke pyetur e duke menduar, ne mundemi vetëm ta bëjmë atë të tillë që të shihet, në mënyrë që ajo që tashmë shihet të shfaqet kështu rregullisht si Ajo që *meriton* të shtrohet në pyetje (20).

Ndaj, për ta kapur në vështrimin tonë dhe për ta ruajtur aty fytyrën e kësaj enigme që tregohet nën figurën e Zarathustra-ës, le të konsiderojmë edhe një herë spektaklin e dy kafshëve, ashtu siç ai i paraqitet atij në fillim të zhvendosjeve të veta.

“... ndërsa dielli ishte në zenit, Zarathustra nisi të kërkoji qiellin me vështrim, sepse dëgjonte nëpër të klithmën e mprehtë të një zogu. Dhe ja! kur pa një shqiponjë të fluturonte në ajër

duke formuar rrathë të mëdhenj, teksa një gjarpër rrinte i ngritur pezull mbi të, jo si një pre, por si një mik: sepse mbahej fort i mbështjellë rreth qafës së saj”

“Janë kafshët e mia! thotë Zarathustra dhe gëzohet me gjithë zemër”.

Dhe ja fraza e plotë e pasazhit *I shëruari*, e, që qëllimisht ne e kemi cituar veçse pjesërisht:

“Unë, Zarathustra, zëdhënës i jetës, zëdhënës i vuajtjes, zëdhënës i rrethit - unë të thërras, o mendimi im më i thellë!”

Është në të njëjtat terma që Zarathustra e emërton mendimin e Rikthimit të përjetshëm të Identikes në pasazhin e pjesës së II-të, Për *Vizionin dhe Enigmën*. Këtu Zarathustra përpiket për herë të parë, në shpjegimin e tij me xhuxhin, të mendojë enigmën e asaj që ai e sheh si objekt të nostalgjisë së tij. Për të, Rikthimi i përjetshëm i Identikes mbetet padyshim një vizion, por gjithashtu edhe një enigmë. Ai nuk lihet për t'u vërtetuar apo hedhur poshtë nga udha logjike apo empirike. Në thelb, kjo vlen për çdo mendim thelbësor e për çdo mendimtar: mendimi është *diçka e rangut të parë*, por ai mbetet një enigmë -duke merituar kështu shtrimin e tij në pyetje.

Kush është, atëherë, Zarathustra i Nietzsche-s? Tashmë ne mundemi t'i përgjigjemi kësaj pyetje zyrtarisht: Zarathustra është ai që mëson Rikthimin e përjetshëm të Identikes dhe ai që mëson Mbinjeriun. Tashmë ne mund të shohim gjithashtu akoma dhe më qartë, përtej formulës, se Zarathustra nuk është një mësues që mëson dy gjëra të ndryshme. Zarathustra mëson Mbinjeriun, sepse ai mëson Rikthimin e përjetshëm të Identikes. Por dhe anasjelltas: Zarathustra mëson Rikthimin e përjetshëm të Identikes, sepse ai mëson Mbinjeriun. Të dy mësimet mbajnë njëra-tjetrën dhe formojnë një rreth. Nga lëvizja e saj rrethore mësimi përgjigjet ndaj asaj që është, ndaj rrethit që, si Rikthimi i përjetshëm i identikes, konstituon Qenien e qenies, dmth atë që është e qëndrueshme ndaj së ardhmes.

Mësimi dhe mendimi i tij arrijnë në këtë lëvizje rrethore, kur ato kalojnë mbi urën që quhet: çlirim nga shpirti i hakmarrjes. Pasi vetëm prej këtej, mendimi i njohur deri tani, lipset të kapërcehet.

Një shënim i vitit 1885, dmth i kohës që ka pasuar menjëherë mbarimin e *Kështu foli Zarathustra*, figuron në nr 617, në ato letra postum të mbledhura e të bashkuara nën titullin *Vullneti i fuqisë*. Shënimi mban mbishkrimin e nënvizuar: "Rikapitullimi". Nietzsche kondenson këtu në pak fraza, por me një qartësi të jashtëzakonshme, thelbësoren e mendimit të tij. E Zarathustra është emërtuar posaçërisht kështu në një vërejtje kalimthi të vendosur ndërmjet parantezash: "Të shtypurit në të ardhmen e karakterit të qenies - i tillë është *vullneti më i lartë i fuqisë*".

Vullneti më i lartë i fuqisë, dmth ajo çka është më e gjalla në çdo jetë, rivjen për ta përfaqësuar "të shkuarit" si të ardhme të qëndrueshme në Rikthimin e përjetshëm të Identikes dhe për ta bërë atë kështu të qëndrueshme dhe permanente në vetvete. Ky përfaqësim është një mendim që, siç vëren dhe thekson vetë Nietzsche, i "shtyp" qenies karakterin e Qenies (*Sein*) së saj. Ky mendim merr nën mbikqyrje, nën mbrojtjen e tij, të ardhmen ndaj së cilës është e qenësishme një përplasje e vazhdueshme, pra vetë vuajtja.

Mos vallë është kapërcyer nga ky mendim meditimi i kryer deri tani, e prej këtej është kaluar vallë dhe shpirti i hakmarrjes? Apo pikërisht, ajo që fshihet në këtë gjurmë që merr çdo të ardhme nën mbikqyrje të Rikthimit të përjetshëm të Identikes, mos është vallë, megjithatë dhe akoma, një mëri e kthyer *kundër* të shkuarit të pastër e të thjeshtë, e bashkë me të një shpirt hakmarrjeje i spiritualizuar në pikën më të lartë?

Sapo shtrojmë këtë pyetje, ne gjendemi në krahët e pikëpamjes më të lakmuar që është dhënë për Nietzsche-n, pra idesë se ajo që ai do të kapërcejë është pikërisht ajo që atij i është më e vetja, e që është njëlloj sikur ne të ushqenim shpresën se

nga një demonstrim i tillë, mendimi i këtij mendimtari do të gjendej i rrëzuar.

Por zelli që dëshiron ta hedhë atë poshtë nuk arrin kurrë deri në udhën e një mendimtari. Ai bën pjesë në ato lojra të shpirttrave të vegjël që janë të nevojshëm për zbavitjen e publikut. Veç kësaj, që prej shumë kohësh, vetë Nietzsche i është përgjigjur edhe më përpara pyetjes sonë. Libri që paraprin menjëherë *Kështu foli Zarathustra* është shfaqur më 1882 me titullin *Njohja e hareshme*. Në copëzën e saj të parafundit, nr. 341, “mendimi më i thellë” i Nietzsche-s është shfaqur për herë të parë nën titullin *Pesha më e rëndë*. Copëza nr. 342, që pason, është rimarrë fjalë për fjalë nga *Kështu foli Zarathustra*, duke formuar pikërisht fillimin e prologut.

Në veprat postum (*Op.*, vëll.XIV, f.404 e më poshtë) gjenden projekte të ndryshme të hyrjes së *Njohjes së hareshme*. Aty lexojmë:

“Në një shpirt të fortifikuar nga luftërat dhe fitoret, për të cilin pushtimi, aventura, rreziku, vetë dhimbja janë kthyer në nevoja; në një përshtatje me ajrin e gjallë të lartësive, me marshet e dimrit, me akullin dhe malin - në të gjitha senset e këtyre fjalëve; në një lloj ligësie sublime dhe tërbimi të fundit të hakmarrjes, ja ku gjendet *hakmarrja* - një hakmarrje kjo e ushtruar ndaj vetë jetës e që ndodh pikërisht atëherë kur një njeri që ka vuajtur shumë e *merr atë nën mbrojtje të vetë*”.

Ç’të thuash tjetër, veçse që mësimi i Zarathustra-ës nuk na çliron aspak nga hakmarrja? Ne e themi këtë, vetëm se ne nuk e themi në sensin e një rrëzimi të pretenduar të filozofisë së Nietzsche-s. As madje si vërejtje ndaj këtij mendimi të Nietzsche-s. Por ne e themi këtë për të kthyer vështrimin tonë mbi faktin që, edhe mendimi i Nietzsche-s gjithashtu, lëviz në shpirtin e meditimit të shkuar dhe të tanishëm, për t’u orvatur kështu të shohim se deri në ç’pikë ai lëviz aty. Më tej, ne nuk do të shqyrtojmë as se nëse ky shpirt i mendimit deri tani të njohur

është, në një mënyrë të përgjithshme, i kapur në qenien e tij e në atë që është determinuese, vetëm kur arrin të interpretohet si shpirt hakmarrje. Në të gjitha rastet mendimi deri tani i njohur është metafizikë e mund të supozohet me plot të drejtë që mendimi i Nietzsche-s e realizon plotësisht përkryerjen e kësaj metafizike.

Për këtë arsye, në të shfaqet diçka që ky mendim nuk mundet më ta mendojë. E fakti që mendimi të qëndrojë prapa asaj që ai mendon, karakterizon pikërisht atë çka ai ka më krijuese. Madje edhe aty ku një mendim çon metafizikën në përkryerjen e saj, ai tregon, në mënyrën e një rasti të privilegjuar, diçka që ai nuk e mendon dot e që është njëkohësisht e qartë dhe konfuze. Por ku janë vallë sytë për ta parë atë?

Mendimi metafizik qëndron mbi dallimin e asaj që është në të vërtetë me atë që, vlerësuar nga zanafilla, konstituon atë që nuk është në të vërtetë. Për *qenien* (Wesen) e metafizikës, megjithatë, pika vendimtare nuk është fakti që ky dallim të marrë formën e kundërvënies së supervetëdijshtes ndaj së vetëdijshtes, por pikërisht që ai të mbetet, në sensin e një shkëputjeje, të një gjëje parësore dhe fundamentale. Ky dallim ngulmon akoma, edhe atëherë madje kur hierarkia platoniane e të supervetëdijshtes dhe të vetëdijshtes është përmbysur dhe kur e vetëdijshtja është objekt i një eksperience më esenciale dhe më të gjërë, në sensin që Nietzsche e sugjeron me emrin e *Dionysos* (*Dionizit*). Sepse tepria ndaj së cilës aspiron "Nostalgjia e madhe" e Zarathustra-ës është permanenca e pashtershme e së ardhmes, ajo që si vullneti i fuqisë e paraqitet veten në Rikthimin e përjetshëm të Identikes.

Atë që është thellësisht metafizike në mendimin e vet, Nietzsche e ka bërë të futet në formën ekstreme të mërisë, dmth në rreshtat e fundit të veprës së tij të fundit *Ecce homo: Si të bëhesh ai që je*. Nietzsche e ka shkruar këtë libër në nëntor 1888. Ajo u publikua për herë të parë veçse 20 vjet më vonë, në tirazh të kufizuar, dhe është më 1911 që zuri vend në vëllimin XV të

edicionit të të mëdhenjve. Rreshtat e fundit të *Ecce homo* janë:

“- Më kanë kuptuar vallë? *Dionizi kundër të Kryqëzuarit...*”

Kush është Zarathustra i Nietzsche-s? Ai është zëdhënësi i Dionizit. Kjo do të thotë: Zarathustra është mësuesi që, në doktrinën e tij të Mbinjeriut dhe për të, mëson Rikthimin e përjetshëm të Identikes.

A i përgjigjet vallë kjo frazë pyetjes sonë? Jo. Ajo nuk i përgjigjet asaj edhe atëherë kur ne u shkojmë përshtat treguesve që e kanë sqaruar, për të ndjekur edhe vetë udhën e Zarathustra-ës, pavarësisht se mund të mos kalojmë aspak me hapin e tij të parë mbi urë. Megjithatë, fraza e mësipërme që ka dukjen e një përgjigje do të mundej gjithsesi të na e zbuste veshin dhe të na përqaste në mënyrë akoma dhe më të vëmendshme, me titullin e kësaj eseje.

Kush është Zarathustra i Nietzsche? Në këtë fazë ku kemi arritur kjo pyetje mund të shtrohet si : Kush është ky mësues që mëson? Kush është kjo figurë që shfaqet në metafizikë në stadin e përkryerjes së saj? Askund tjetër në historinë e metafizikës perëndimore, figura esenciale e mendimtarit që e përfaqëson atë në një moment të dhënë nuk kthehet kështu, posaçërisht, si tema e një krijimi poetik, ose e thënë në një mënyrë më të drejtë dhe letrare, si tema e një krijimi të mendimit (*erdacht*); askund tjetër, përveçse në fillimet e mendimit perëndimor, tek Parmenidi, por dhe këtu vetëm në trajta të mbuluara.

Ajo që mbetet thelbësore në figurën e Zarathustra-ës, është që mësuesi mëson dy gjëra që mbajnë njëra-tjetrën: Rikthimin e përjetshëm dhe Mbinjeriun. Vetë Zarathustra është, në njëfarë mënyre, ky kohezion i brendshëm. Nga ky këndvështrim, ai mbetet gjithashtu edhe një enigmë për të cilën ne akoma mezi sa jemi bërë të vetëdijshëm.

“Rikthimi i përjetshëm i Identikes” është emri i dhënë ndaj Qenies së qenies. “Mbinjeriu” është emri i dhënë ndaj qenies së njeriut që korrespondon me këtë Qenie (të qenies).

Po nga vjen që Qenia (*Sein*) e qenies dhe qenia e njeriut (*Menschenwesen*) të jenë të pandara? Si mbahen ato tek njëra-tjetra, nëse qenia nuk është një fabrikim i njeriut dhe nëse njeriu nuk është më shumë se sa një rast i thjeshtë dhe i veçantë në brendësi të Qenies?

E më tej, a mundet të diskutohet vallë ky solidaritet i Qenies (së qenies) dhe i qenies së njeriut, për aq kohë sa mendimi të mbetet i lidhur ndaj konceptit të njeriut të pranuar deri më sot? Sipas këtij koncepti, njeriu është *animal rationale*, kafshë e arsyeshme. Është vallë rastësi apo zbukurim i pastër poetik, nëse dy kafshët, shqiponja dhe gjarpëri, gjenden pranë Zarathustra-ës, e nëse janë pikërisht ato që i thonë se çfarë duhet të bëhet për të qenë ai që është? Për atë që mendon, është pikërisht bashkimi i krenarisë dhe i zgjuarsisë ai që duhet të shfaqet në figurën e këtyre dy kafshëve. Megjithatë duhet ditur mirë ajo çka Nietzsche mendon për njerën kafshë dhe për tjetrën. Në shënimet që datojnë në epokën kur qe shkruar *Kështu foli Zarathustra*, lexojmë:

“Më duket që *zgjuarsia* dhe krenaria janë ngushtësisht të lidhura... Pika e tyre e përbashkët është vështrimi i ftohtë dhe i sigurtë, që në të dy rastet di të vlerësojë”. (Op, XIV, f. 99).

Pak më larg gjendet pasazhi:

“Thuhen kaq marrëzira mbi *krenarinë*, madje kristianizmi e ka bërë atë të ndihet edhe si një *mëkat*! Në fakt: *kush kërkon dhe merr nga vetja diçka të madhe* duhet të ndjehet mjaft larg atyre që nuk e bëjnë këtë gjë; e kjo *distancë* interpretohet nga të tjerët si një “mendim i lartë për vetveten”; ndërkohë që ai vetë nuk e njeh atë (distancën) ndryshe, veçse si punë të palodhur, luftë, fitore, ditën dhe natën, kur nga e gjitha kjo, të tjerët nuk dinë asgjë!” (Op., XIV, f. 101).

Shqiponja: kafsha më krenare; gjarpëri: kafsha më e zgjuar. E që të dy të dalldisur në rrethin ku gjejnë shtrat për vrullin e tyre, në unazën që shtrëngon qenien e tyre: pra, rrethi dhe unaza, që të vëna në rradhë janë të angazhuar tek njëri tjetri.

Enigma: kush është Zarathustra, që si i tillë mëson Rikthimin e përjetshëm dhe Mbinjeriun? Kjo enigmë na bëhet e dukshme në spektaklin e dy kafshëve. Në këtë spektakël ne mundemi për të mbërthyer dhe mbajtur, në një mënyrë më të shpejtë dhe më të lehtë, atë që ekspozesa jonë është përpjekur për ta treguar si të denjë për t'u shtruar në pyetje: raportin e Qenies (*Sein*) me këtë qenie të gjallë që është "njeriu".

“Dhe ja! Tek shihet një shqiponjë të fluturojë në ajër duke formuar rrrathë të mëdhenj, teksa një gjarpër rri ngritur pezull mbi të, jo si një pre, por si një mik: sepse mbahet fort i mbështjellë rreth qafës së saj”

“Janë kafshët e mia!, - thotë Zarathustra dhe gëzohet me gjithë zemër”.

PJESA E PARË

Prologu i Zarathustrës

1

Me të mbushur 30 vjeç, Zarathustra e la vendin dhe liqenin e tij të lindjes dhe u tërhoq nëpër male. Aty, për 10 vjet, pa u lodhur, shijoi shpirtin dhe vetminë. Por, më në fund, zemra e tij heshti; një ditë ai u ngrit bashkë me aurorën e nisi të ecë përkundrejt diellit, për t'i folur kështu:

“O i madhi yll! Ç’do ishte vallë gëzimi yt, po të mos qenë të gjithë ata që ti ndriçon?!

Për 10 vjet ke zbritur këtu poshtë në shpellën time e, patjetër do të qe bërë i mërzitshëm udhëtimi dhe drita pa mua, shqiponjën dhe gjarprin tim.

Po ne të prisnim çdo mëngjes, ti na dhuroje pasurinë tënde e merrje si shpërblim bekimet tona.

Tash shiko! Jam përvjelë nga mençuria ime, si një bletë që ka bërë më shumë mjaltë sesa duhet; kam nevojë për duar që të shtrihen kundrejt meje.

Do të doja parà për t'i dhuruar pa u kursyer, deri kur të mençurit të gazmoheshin përsëri me marrëzinë e tyre dhe të varfrit me pasurinë e tyre.

Për t'ia arritur kësaj, më duhet të zbres, siç bën ti, kur në mbrëmje zbret e perëndon në det, për të sjellë dritën tënde në mbretërinë e të vdekurve, o yll plot pasuri e plot jetë!

Edhe unë, si ti, duhet të perëndoj, siç thonë njerëzit, drejt atyre kah të cilëve dua të zbres.

Ndaj, bekomë, o sy i paqtë, që të mund të kundrosh pa zili edhe një gaz të tillë kaq të madh!

Bekojë kupën që dëshiron të derdhet, derisa të shpërthejë uji i praruar, që do të çojë kudo pasqyrimin e gëzimit tënd!

Vështroje: kupa do të zbrazet sërish e Zarathustra do sërish të jetë njeri.

Kështu filloi zbritja e Zarathustrës

2

Zarathustra zbriti i vetëm nga malet, pa takuar askënd. Po kur mbërriti pyllin, befas u ndesh me një plak që e kish lënë kasollen e vet për të kërkuar rrënjë nëpër pyll. Kështu, plaku i foli Zarathustrës:

“S’më duket i panjohur ky shtegtar; shumë vite më parë kaloj këtej, por tash ka ndryshuar. Atëherë hirin tënd e çojë në male, tash ndoshta do ta çosh zjarrin tënd në luginë? Por, a nuk i frikohesh ndëshkimit që i pret zjarrndezësve?

Po, unë e njoh Zarathustrën. I kulluar është vështrimi e në gojë të tij nuk ka çerdhen e vet asnjë ndjenjë neverie. Pse nuk ecën ai vallë si një valltar?

Zarathustra ka ndryshuar, Zarathustra është bërë fëmijë, Zarathustra është zgjuar. Po ç’kërkon të bësh me të fjeturit?

Atë që, kur i vetëm jetoje në mes të detit, bëri detin duke të marrë në gji të tij.

Medet, tash ti do të zbresësh në tokë?! A mos vallë do ta nxjerrësh trupin nga vetja?”

Zarathustra iu përgjigj: “Unë i dua njerëzit!”.

“Pse, cila është arsyeja, - tha shenjti, - që u tërhoqa në pyll e në vetmi? S’është ndoshta se edhe unë i dashurova njerëzit aq shumë?

Po tani unë dashuroj Zotin, nuk dashuroj më njerëzit.

Njeriu është diçka goxha e papërsosur për mua. Dashuria e njerëzve do të më vriste.”

Zarathustra u përgjigj: “Por unë nuk fola për dashuri! Unë njerëzve po u sjell një dhuratë”.

“Mos u jep atyre asgjë, - tha shenjti. - Më mirë hiqta diçka nga barra që mbajnë, e mbarte atë bashkë me ta; do të jetë gjëja më e mirë që mund t’u bësh, mjaft që të të bëjë mirë edhe ty.

E, nëse do t’u japësh diçka, mos u jep më shumë se lëmoshë, e prit të të përulen, që t’ua japësh!”

“Jo, - kundërshtoi Zarathustra, - unë nuk jap lëmoshë. Nuk jam aq i varfër sa ta bëj këtë gjë.”

Shenjti qeshi me Zarathustrën e iu përgjigj: “Atëherë, provoje nëse do t’i pranojnë dhuratat! Janë shumë dyshimtarë ndaj eremitëve e nuk besojnë se misioni ynë është t’u shpërndajmë atyre dhurata.

Hapat tona trokasin si shumë vetmitarë nëpër rrugë. U ngjajnë netëve, teksa rrinë shtretërve të tyre, e dëgjojnë ndonjë njeri të ecë shumë më parë se të gdhijë dita, të pyesin veten se ku po shkon ky hajdut.

Mos shko mes njerëzve! Rri në pyll!

Shko më mirë mes kafshëve! Pse nuk do të jesh si unë, ari mes arinjve, zog mes zogjve?!”

“E ç’bën vallë një shenjt në pyll?” - pyeti Zarathustra.

Shenjti iu përgjigj: “Kompozoi këngë e i këndoj e, kur kompozoi, qesh, qaj e belbëzoj me vete. Kështu i lartoj Zotit lavdet e mia.

Duke kënduar, duke qarë e duke bluar brenda vetes, unë lëvdoj atë Zot që është Zoti im. Po ti, ç’dhuratë na sjell?

Në këtë moment, Zarathustra e përshëndeti shenjtin dhe tha: “Ç’gjë mund t’ju jap? Lërmëni të shkoj më mirë, përpara se t’ju heq diçka!”.

Kështu u ndanë me njëri-tjetrin, plaku dhe njeriu, duke buzëqeshur ashtu siç buzëqeshin dy vogëlushë.

Por kur Zarathustra mbeti vetëm, kështu i foli zemrës së vet: “Si është e mundur? Ky shenjt plak në pyllin e tij nuk e ditka akoma se Zoti ka vdekur”.

3

Kur Zarathustra mbërriti në qytetin më të afërt, të vendosur në kufij me pyllin, gjeti një turmë të madhe të mbledhur në treg. Ish shpërhapur lajmi se një pehlivan do të jepte koncert. E Zarathustra, kështu i foli popullit:

“Unë po ju shpall Mbinjeriun. Njeriu është diçka që duhet tejkaluar. Ç’keni bërë ju vallë për ta tejkaluar?

Çdo qenie deri më sot ka krijuar diçka sipër vetes. Po ju, a dëshironi të jeni zbatice e kësaj batice goxha të madhe e të riktheheni te kafshët, në vend që ta tejkaloni njeriun?

Po ç’është vallë majmuni për njeriun? Një tallje, një turp i dhimbshëm. Ky duhet të jetë njeriu për Mbinjeriun: një tallje, një turp i dhimbshëm.

Deri tani keni përshkruar rrugën që shkon nga krimbi te njeriu; nga krimbi keni akoma shumë brenda jush. Njëherë e një kohë ishit majmunë e, akoma edhe sot njeriu është më majmun se çdo lloj majmuni. Ai, që mes jush është më i mençuri, nuk është veçse një qenie çarmonioze, një hibrid mes bimës dhe fantazmës. Mos po ju them vallë të bëheni bimë apo fantazma?

Dëgjomëni, unë po ju mësoj Mbinjeriun!

Mbinjeriu është sensi i tokës. E kështu le të thotë dëshira juaj: Mbinjeriu duhet të jetë sensi i tokës!

Po ju përgjërohem, o vëllezër, qëndrojeni besnikë tokës e mos u besoni atyre që ju flasin për pritshmëri pastokësore! Janë helmatisës, të vetëdijshtëm ose jo; janë përçmues të jetës, njerëz në prag të vdekjes, të helmuar edhe vetë nga vetvetja; toka është e lodhur prej tyre. Oh, sikur të zhduken përgjithmonë!

Një kohë, krimi ndaj Zotit ishte mëkati më i madh, por Zoti ka vdekur e, bashkë me të kanë vdekur edhe fajtorët e këtij krimi. Sot, faji më i tmerrshëm është të mëkatosh kundër tokës e të lartosh lavdinë e brendisë së të padepërtueshmes më shumë se sa sensin e tokës.

Një kohë, shpirti e kundronte trupin në përçmim; e ky përçmim ishte vlera më e lartë: ai e donte të thatë, të frikshëm, të uritur. Kështu imagjinonte t'i arratisë trupit dhe tokës.

Po medet, ishte vetë shpirti ai që ish i thatë, i frikshëm, i uritur. E mizorshmja ishte dëshirimi i tij!

Po edhe ju, o vëllezërit e mi, pa më thoni: ç'ju thotë trupi për shpirtin tuaj? Nuk është ai vallë meskinitet, ndyrësi e kënaqësi e trishtë?

Njeriu është vërtet një lumë njelmësi-shumë. Lipset të jesh det, për të pritur një lumë kaq të fëlliqur, për të mos mbetur edhe vetë i fëlliqur.

Dëgjoni, unë po ju mësoj Mbinjeriun: ai është ky det, në të mund të hidhet gjer në thellësi përçmimi juaj i madh.

Cila është eksperiencia më e lartë që mund të jetoni? Ora e përçmimit të madh. Ora, në të cilën edhe gëzimi juaj do të shndërrohet në neveri, ashtu si edhe arsyeja e virtyti juaj.

Ora, në të cilën ju do të thoni se ç'më intereson lumturia ime. Është diçka mjerane, e ndyrë, një ngushëllim i mizershëm, kur vetëm lumturia do të mjaftonte për të justifikuar ekzistencën.

Ora, në të cilën ju do të thoni se ç'më intereson arsyeja ime. A mos ndoshta ju keni uri për diturinë, si luani për ushqimin e tij? Ajo s'është veçse diçka mjerane, e ndyrë, një ngushëllim i mizershëm.

Ora, në të cilën ju do të thoni se ç'më intereson virtyti im. Ai s'ka arritur ende të më bëjë të çmendur. Sa i lodhur jam me të mirën e të keqen time. E gjitha kjo nuk është veçse diçka mjerane, e ndyrë, një ngushëllim i mizershëm.

Ora, në të cilën ju do të thoni se ç'më intereson drejtësia ime. Unë s'po shoh akoma të jem bërë thëngjill i ndezur. Kur i drejti, në të vërtetë është një thëngjill i ndezur.

Ora, në të cilën ju do të thoni se ç'më intereson dhembshuria ime! Nuk është vallë dhembshuria kryqi, në të cilin gozhdohet ai që dashuron njerëzit? Mirëpo, dhembshuria ime nuk është kryqëzim.

A keni folur ndonjëherë në këtë mënyrë? A keni bërë titur ndonjëherë në këtë mënyrë? Ah, sikur t'ju kisha dëgjuar të bërtisni në këtë mënyrë!

S'është mëkati juaj: është kënaqësia juaj e përmbushur ajo që bërtet hakmarrje faqe gjithë qiellit, është vetë makutëria që, në mëkatin tuaj bërtet hakmarrje faqe gjithë qiellit.

Ku është rrufeja, që do t'ju lëpijë me gjuhën e saj? Po marrëzia, prej së cilës duhet të ishit vaksinuar?

Shikoni, unë po ju mësoj Mbinjeriun; ai është ajo rrufe, ai është ajo marrëzi!”

Kur Zarathustra foli kështu, njëri nga populli ulëriti: “Kemi dëgjuar të flitet shumë për pehlivanin; më në fund, lërnani ta shohim!”.

Dhe i gjithë populli qeshi me Zarathustrën. Ndërkohë, pehlivani, që pat besuar se ligjërimi ishte bërë për të, nisi të përgatitej.

4

Zarathustra vështroi popullin dhe u mrekullua, Atëherë foli kështu:

“Njeriu është një litar i tendosur mes kafshës dhe Mbinjeriut, një litar mbi një humnerë, një përtejkalim i rrezikshëm, një lëvizje e rrezikshme, një kthim i rrezikshëm prapa, një fërgëlli dhe një ndalim i rrezikshëm.

Ajo ç'ka e bën të madh njeriun është se ai është një urë, dhe jo një qëllim. Ajo ç'ka mund t'i dashurohet është se ai është një kalim dhe një katastrofë.

I dua ata që nuk dinë të jetojnë, qoftë edhe si dekadentë, sepse janë ata që shkojnë përtej.

I dua përbuzësit e mëdhenj, sepse janë adhuruesit dhe shigjetat e mëdha të nostalgjisë për në bregun tjetër.

I dua ata që nuk kërkojnë përtej yjeve ndonjë arsye për t'u kredhur e sakrifikuar, por sakrifikohen për token, për të bërë që një ditë toka të jetë e Mbinjeriut.

E dua atë që rron për të njohur vetveten e që do të njohë edhe të tjerët, për të bërë që një ditë të rrojë Mbinjeriu. Se kështu ai do edhe perëndimin e vet.

E dua atë që punon e zbulon se ku t'ia ndërtojë shtëpinë Mbinjeriut, t'i përgatisë terrenin, kafshë dhe bimët, sepse është një njeri që do shkatërrimin e vet.

E dua atë që e dashuron virtytin e tij, sepse virtyti është një vullnet kredhjeje dhe një shigjetë nostalgjie.

E dua atë që nuk mban për vete as edhe një pikë të shpirtit, por do të jetë tërësisht shpirt i virtytit të tij, sepse është një njeri që ecën përpara, si shpirt mbi një urë.

E dua atë që e bën virtytin kahun dhe fatin e tij, sepse është një njeri që, për shkak të virtytit të vet do dhe s'do më të jetojë.

E dua atë që nuk do të ketë shumë virtyte. Një virtyt është më shumë se dy, sepse është akoma dhe më tepër një nyje, ku varet një fat.

E dua atë, shpirti i të cilit shpërhapet bujarisht; atë që nuk do të falënderohet e as të falënderojë, sepse është një njeri që gjithmonë dhuron e nuk interesohet për ruajtjen e vetvetes.

E dua atë që turpërohet, kur zari i fatit bie në favor të tij e që pyet veten se mos jam vallë një lojtar hileqar, sepse është një njeri që do të gremiset në humnerë.

E dua atë që do t'i paraprijë veprimet e veta me fjalë të arta e që gjithmonë bën më shumë sesa premtion, sepse do shkatërrimin e vet.

E dua atë që i justifikon brezat e ardhshëm dhe është një realizim për ata të shkuarit, sepse është një njeri, i cili do që e tashmja ta rrënojë.

E dua atë që e keqtrajton zotin e vet, sepse është një njeri që e do Zotin, e i duhet të shkojë në rrënim nga zemërimi i zotit të tij.

E dua atë, shpirti i të cilit është i thellë edhe në lëndim, që mund të shkojë në shkatërrim edhe për ngjarjen më të vogël, sepse është një njeri që kalon vullnetarisht mbi urë.

E dua atë, shpirti i të cilit grafullon, aq sa arrin ta harrojë edhe vetveten; të gjitha gjërat janë në të e të gjitha gjërat shndërrohen në rrënimin e tij.

E dua atë që e ka shpirtin dhe zemrën të lirë, kështu që mendja e tij s'është veçse një brendi e zemrës, ndërkohë që zemra është ajo që e shtyn drejt humnerës.

I dua të gjithë ata që janë pika të rënda shiu, që bien një nga një prej resë së zezë që rri pezull mbi njerëzit; që shpallin se rrufeja do të vijë e, si lajmëtar i tillë shkon kah rrënimin të vet.

Shikoni, unë jam një lajmëtar i rrufesë dhe një pikë e rëndë e resë së zezë së shiut, kurse rrufeja quhet Mbinjeriu.

5

Kur Zarathustra i tha këto fjalë, i vështroi edhe një herë njerëzit në fytyrë dhe heshti. "Ja tek janë, - i tha zemrës së vet, - qeshin e nuk më kuptojnë, s'jam një zë i përshtatshëm për veshët e tyre."

Mos është e nevojshme, së pari, t'ua presësh veshët, që të mësohen të dëgjojnë me sy? Është e nevojshme të bësh zallamahi, si daullet dhe predikatoret e pendesave? Apo ata u besojnë veç atyre që belbëzojnë?

Kanë në vetvete diçka, për të cilën janë krenarë. Po si e quajnë? Kulturë, e quajnë atë që i dallon nga çobanët e dhive.

Ndaj, i dëgjojnë dashakeqës ata që u drejtohen me shprehje përçmuese. E, atëherë, unë do t'i flas krenarisë së tyre.

Do t'ua flas për gjënë më të përçmueshme nga çdo gjë: njeriun e fundit.

E kështu i foli popullit Zarathustra:

"Është koha që njeriu të ravijëzojë qëllimin e vet. Është koha që njeriu të mbjellë farën e shpresës së tij më të epërme.

Për një gjë të tillë terreni i tij është mjaft i pasur. Por ndonjë ditë ai do të varfërohet e do të shterpëzohet, aq sa asnjë pemë shtatlartë s'do të rritet më.

Mjerë ju! Do të vijë koha kur njeriu nuk do ta vërvitë më shigjetën e nostalgjisë së tij përtej njeriut; koha kur krina e harkut të tij nuk do të dijë më të vibrojë.

Unë ju them se duhet të keni kaos akoma brenda vetes, që të mund të lindni një yll vallëzues. Unë ju them se e keni akoma kaosin brenda jush.

Po mjerë ju! Do të vijë koha kur njeriu nuk do të ketë më yje për të lindur. Mjerë ju! Do të vijë koha e njeriut të mbërritur në skajin më fundor të përbuzjes së tij, kur ai nuk do të dijë më ta përbuzë as veten.

Ja! Unë po ju tregoj njeriun e fundit.

Ç'është vallë dashuria? Ç'është krijimi? Ç'është nostalgjia? Ç'është ylli? Kështu pyet njeriu i fundit, e shkel syrin.

Toka asokohe do të jetë bërë e vogël e mbi të do të shkojë duke brofur njeriu i fundit, që do ta shndërrojë gjithçka akoma dhe më të vogël. Raca e tij do të jetë e pa shkatërrueshme, si pleshti i tokës; njeriu i fundit do të rrojë më gjatë se të gjithë.

Ne kemi shpikur lumturinë, do të thonë njerëzit e fundit, e do të shkelin syrin.

I kanë braktisur vendet, ku ish e vështirë të jetoje, se u nevojitej ngrohtësi. E dashurojnë ende fqinjën e fërkohen pas tij, se kanë nevojë për ngrohtësi.

Të sëmuresh e të dyshosh për ta është mëkat: duhet ecur gjithmonë syçelët. Është i çmendur ai që ende ngatërrohet mbi gurët e mbi njerëzit.

Herë pashere pinë ndonjë helm; ai të bën të endërrosh ëmbëlsisht. E, në fund, pinë shumë helm, për të vdekur ëmbëlsisht.

Punojnë akoma, se puna është një mënyrë për të kaluar kohën. Por ajo kërkohet të bëhet në atë formë që kjo zbavitje të mos i dëmtojë.

Nuk ka më të varfër a të pasur: të dyja situatat janë goxha angazhuese. Kush do të kërkojë të sundojë akoma? Kush do të bindet akoma? Si njëra dhe tjetra janë goxha angazhuese.

Nuk ekziston më asnjë bari dhe grigja e tij. Çdokush do të njëjtën gjë, çdokush është i barabartë me të tjerët; kush ndihet ndryshe, shkon drejt e në çmendi.

Në kohët e shkuara të gjithë ishin të çmendur, thonë më të diturit, e shkelin syrin.

Janë të mençur e dinë gjithçka që ka ndodhur; kështu nuk rreshtin kurrë së buzëqeshuri. Ka akoma ndonjë që inatoset; por ripaqësohet shpejt, për të mos e rënduar stomakun.

E ruajnë ende atë gëzim të vogël e të shkurtër për ditën dhe atë kënaqësi të vogël e të shkurtër për natën, por e respektojnë shëndetin.

Kemi shpikur lumturinë, thonë njerëzit e fundit, e shkelin syrin.

Këtu mbaroi ligjërata e parë e Zarathustrës, e quajtur ndryshe edhe “prolog”, sepse, në këtë pikë, atë e ndërpreu alegria dhe poterja e turmës. “Na e jep këtë njeri të fundit, o Zarathustra! - ulërinin ata, - bëj që ne të jemi këta njerëz të fundit! Mbinjeriun tënd po ta dhurojmë ty!”. Dhe i gjithë populli brohoriste dhe nxirrte gjuhën.

Por Zarathustra u bë i trishtë e i tha zemrës së vet: “Nuk më kuptojnë, s’jam zë i përshtatshëm për veshët e tyre. Kam jetuar shumë gjatë nëpër male e kam dëgjuar gjatë zërin e përrenjve e të pemëve; tash po ju flas atyre, siç u flitet çobanëve të dhive.

I pamposhtur është shpirti im e i qartë si mali, në orën që i paraprin mesditës. Por ata besojnë se unë jam i ftohtë e nuk di veçse të shpotisë me shaka mizore.

Ndaj, më shohin e qeshin e, teksa qeshin vazhdojnë të më urrejnë. Në të qeshurën e tyre ka ngricë”.

6

Mirëpo, atëherë ndodhi diçka që e bëri memece çdo gjuhë e të shtangur çdo sy. Pehlivani akrobat kish nisur numrin e tij: kish dalë nga një portë e vogël e po ecte mbi një tel të tendosur midis dy kullave. Pezull, aty lart, ai rrinte mbi turmën dhe tregun. Kur

mbërriti në mes të rrugës, dera e vogël u hap përsëri dhe një shok i tij, me një veshje ngjyrë lakër, i ngjashëm me një kloun, brofi jashtë dhe me hapa të shkathëta e ndoqi pas. “Përpara, këmbë të ëmbla, - briti zëri i tij i tmerrshëm, - përpara, o përtac, kontrabandist, o fytyrëzbehtë! Dua të të bëj ta shijosh thembrën time! Ç’po bën vallë këtu mes kullave? Brenda kullave duhet të rrish! Në birucë duhet të të rrasin, ti që pengon kalimin e atij që është më i mirë se ty!” E, në çdo fjalë që thoshte i afrohej gjithnjë e më shumë, por, kur arriti një hap larg ndodhi gjëja më e frikshme, që i bëri të heshtnin të gjithë e të qëndronin me sy të zgurdulluar. Fishkëlleu në ajër një britmë si e djallit dhe ai individ bëri një kërcim të shpejtë e të menjëhershëm, duke e kapërcyer atë që ia pengonte kalimin. Kur e pa veten të kaluar nga shoku, akrobati humbi litarin dhe toruan, hodhi tej shtangën dhe u rrokullis teposhtë, edhe më shpejtë se ajo, si një lëmsh këmbësh e krahësh të ngatërruara në ajër. Tregu dhe turma ngjanin si deti kur trazohet nga furtuna: gjithçka që turbullirë dhe grumbullim, veçanërisht aty ku duhet të binte trupi.

Po Zarathustra qëndroi i palëvizur në vendin e vet; pikërisht pranë tij u rrëzua trupi i copëtuar e i shqyer si mos më keq, po jo akoma i vdekur. Pas pak çastesh, fatkeqit iu kthye ndërgjegjja dhe ai dalloj Zarathustrën në gjunjë përpara tij. “Ç’bën këtu ti? - i tha më në fund. - Unë e dija prej kohësh se djalli do të më kish dhënë një shqelm e do të më kish rrëzuar. Tani do të më zvarrisë për në ferr. A mund t’i kundërvihesh dot atij?”

“Në të vërtetë, o mik, - u përgjigj Zarathustra, - nuk qëndron fare kjo që po thua: nuk ka as djall e as ferr. Do të vdesë më shpejt shpirti se trupi yt. Mos ki frikë nga asgjë!”

Tjetri e vështroi dyshimtar. “Nëse po thua të vërtetën, - bërtiti, - atëherë unë s’humbas asgjë, nëse humbas jetën. Nuk jam më shumë se sa një kafshë, së cilës i është mësuar të vallëzojë me zor, për hir të frikës së të rrahurit dhe kafshatës së bukës së gojës.”

“Oh, jo, - tha Zarathustra, - ti e ke shndërruar rrezikun në profesionin tënd e për këtë nuk ke ç'të thuash. Tani po vdes si pasojë e këtij profesioni. Unë, nga ana ime, kam për qëllim të të varros me duart e mia.”

Kur Zarathustra i tha këto fjalë, i dergjur për vdekje, s'u përgjigj më, por lëvizi vetëm dorën, sikur të donte të kërkonte dorën e tij për ta falënderuar.

7

Ndërkaq ra mbrëmja, tregu u mbështoll nga hijet; njerëzit filluan të iknin, sepse dhe tmerri e kurioziteti lodhen.

Por Zarathustra qëndronte pranë të vdekurit që dergjej në tokë, i mbytur nga mendimet; e kishte harruar fare kohën që po shkonte.

Më në fund u bë natë dhe një erë e ftohtë fryu mbi vetmitarin. Atëherë Zarathustra u ngrit e i tha zemrës: “Sot Zarathustra pati vërtet një peshkim të mbarë. Nuk peshkoi një njeri, por një kufomë.

Qenia njerëzore është e çuditshme dhe e pakuptimtë: një palaço mund të bëhet fatal për të.

Unë dua t'u mësoj njerëzve kuptimin e qenies së tyre: kush është Mbinjeriu, vetëtima që shndrit nga rreja e zezë njeri.

Por, për fat të keq, jam ende larg tyre e sensi im nuk i flet dot sensit të tyre. Jam akoma për njerëzit diçka mes të çmendurit dhe kufomës.

E errët është nata, të mugëta janë rrugët e Zarathustrës.

Eja, o shoku im i ftohtë e i akull! Do të të marr prej këtej e do të të varros me duart e mia.

8

Pasi ia tha zemrës këto fjalë, Zarathustra e ngriti mbi supet kufomën e u nis për udhë. Nuk kish bërë as njëqind hapa, kur një njeri i doli përballë e i pëshpëriti në vesh diçka...dhe ja! Ai që i fliste ishte tamam palaçoja.

“Ik nga ky qytet, o Zarathustra, - i thoshte. - Këtu ka shumë që të urrejnë! Të urrejnë të mirët e të drejtët, e të quajnë armik dhe përbuzës; të urrejnë besimtarët e fesë së drejtë, e të quajnë rrezik publik. Fati yt ishte që të tjerët të qeshnin me ty se, për të thënë të vërtetën, ti po u flisje si një palaço. Fati yt ishte që ta shoqëroje këtë qelbësirë; vetëm se u poshtërove në këtë mënyrë, sot shpëtove paq. Por tash dil nga ky qytet, përndryshe, nesër do vërsulem mbi ty, si i gjalli një të vdekuri.”

Pasi tha këto fjalë, njeriu u zhduk. Mirëpo, Zarathustra vazhdoi të ecte nëpër shtigje të errëta.

Te porta e qytetit u ndesh me varrmihësit; ata ia vunë pishtarët përpara fytyrës, njohën Zarathustrën e nisën ta qesëndisin: “Zarathustra po mbart qenin e ngordhur. Epo, Zarathustra qenka bërë varrmihës! Duart tona janë shumë të pastra për këtë plehrë. Apo, mos ndoshta edhe Zarathustra do t’ia zhvatë kafshatën djallit? Kështu qoftë! Oreks të mbarë! Mjaft që djalli të mos jetë hajdut më i mirë se ti se, ndryshe, do t’ju mbërthejë të dyve e do t’ju kollofisë!

E ata qeshnin e komplotonin të gjithë së bashku.

Zarathustra nuk tha asnjë fjalë e vazhdoi rrugën. Pasi kish ecur për nja dy orë nëpër pyje e moçale, pasi kish dëgjuar gjatë ulërimën e ujërve, i erdhi uri edhe atij.

Ndali atëherë në një kasolle vetmitare, ku shndriste një dritë.

“Uria po më shqyen, - tha Zarathustra, si një kaçak. - Po më shqyen nëpër pyje e nëpër kënetë, përgjatë natës së thellë. Trille të çuditshme ka uria ime. Shpesh më zë pas buke, ndërsa sot nuk më ka zënë përgjatë gjithë ditës. Po ku ka qenë?”

Duke menduar kështu, Zarathustra trokiti në portën e shtëpisë.

U duk një plak me një kandil në dorë, që pyeti: “Kush vjen të më kërkojë në mes të gjumit tim të keq?”

“Një i gjallë e një i vdekur, - tha Zarathustra. - Më jep për të ngrënë e për të pirë, se sot harrova ta bëj gjatë ditës. Ai që i jep

për të ngrënë një të urituri, i fal lehtësim shpirtit të tij: kështu thotë mençuria.”

Plaku doli, por u kthye shpejt, duke i ofruar Zarathustrës bukë dhe verë. “Është një vend i keq për të uriturit. Ha andaj, unë banoj këtu. Njerëz dhe kafshë vijnë tek unë vetmitari. Po thuaji edhe mikut tënd të hajë e të pijë, se është më i lodhur se ti.” Zarathustra u përgjigj: “Shoku im është i vdekur, do të jetë e vështirë ta bind”. “Kjo s’më intereson, - tha plaku me humor të shprishur. - Kush troket në portën time duhet ta marrë atë që i ofroj. Hani dhe qofshi mirë!”

Zarathustra vazhdoi të ecë edhe për dy orë të tjera, duke i zënë besë rrugës dhe dritës së yjeve. Ish mësuar të ecte natën dhe dëshironte t’i shihte në fytyrë të gjithë ata që flinin. Kur filloi të përhihej, e gjeti veten në një pyll të thellë, pa kurrfarë gjurme shtegu. Atëherë e vuri të vdekurin në zgavrën e një trungu pas kokës së tij, sepse donte ta mbronte nga ujqërit e uritur, e u shtri përtokë mbi myshk. E zuri shpejt e shpejt gjumi, ashtu i lodhur për vdekje, por me shpirtin ende të fortë.

9

Zarathustra fjeti gjatë e, jo vetëm aurora u harkua mbi të, por edhe gjithë mëngjesi. Së fundi hapi sytë; i habitur, Zarathustra kundroi pyllin dhe heshtjen, por, i habitur kundroi edhe veten. Pastaj u ngrit me të brofur, si një lundërtar që zbulon papritur tokën dhe ngazëllehet, sepse pa një vërtetësi të re. E kështu i foli pas kësaj zemrës së vet:

“Një dritë është ndezur brenda meje: kam nevojë për shokë, por të gjallë, jo për shokë të vdekur e kufoma, që t’i mbaj me vete e t’i çoj kudo ku të dua.

Dua shokë që rrojnë, që më ndjekin, sepse duan të ndjekin veten e tyre e tamam aty ku dëshiroj unë.

Një dritë është ndezur brenda meje: jo turmës duhet t’i flasë

Zarathustra, por shokëve. Zarathustra nuk duhet të bëhet qen dhe bari i një tufe!

Unë kam ardhur për të zhvatur shumë nga tufa. Turma dhe tufa duhet të më urrejnë; për barinjtë Zarathustra duhet të jetë si një kaçak.

I quaj barinj, por ata quhen të mirët e të drejtët.

I quaj barinj, por ata quhen besimtarë të fesë së drejtë. Shihini atje tej, të mirët e të drejtët! Kë urrejnë ata më shumë? Atë që thyen rregullat e vlerave të tyre, shkatërruesin, vrasësin; mirëpo ky është tamam krijuesi. Shihini atje tej besimtarët e të gjitha feve! Kë urrejnë ata më shumë? Atë që thyen rregullat e vlerave të tyre, shkatërruesin, vrasësin; mirëpo ky është tamam krijuesi.

Shokë kërkon krijuesi, shokë të të korrave, sepse gjithçka në të është pjekur gati për t'u korrur. Por atij i mungojnë njëqind drapër; e kështu nis t'i zhvoshkshi vetë kallinjtë, edhe pse është i shqetësuar.

Shokë kërkon krijuesi, ata që dinë t'i mprehin mirë draprit e tyre. Do të donte t'i quante asgjësuesit dhe përbuzësit e së mirës dhe së keqes.

Mirëpo ata janë kortarët dhe festuesit. Bashkëpunëtorë kërkon Zarathustra, që të korrin e festojnë më të: ç'ka vallë ai për të ndarë me tufat, barinjtë e kufomat?

Dhe ti, o shoku im i parë, qofsh mirë! Për së mbari të varrosa në pemën tënde zgavër, për së mbari të vura të mbrojtur nga ujqërit. Tash po ndahem nga ti, sepse kaloi shumë kohë. Nga njëri agim te tjetri mbërriti tek unë një e vërtetë e re.

S'duhet të jem më bari, as varrosësh kufomash. S'dua të flas më me turmën; për herë të fundit fola me një të vdekur.

Dua të tërheq pas vetes krijuesit, kortarët, banquetuesit festimtarë; dua t'u tregoj atyre ylberin dhe të gjitha shkallët për te Mbinjeriu.

Vetmitarëve do t'u këndoj këngën time, ashtu si dhe çifteve; kush ka ende veshë për të padëgjuarën, atyre dua t'ua bëj zemrën t'u rëndoje nga gëzimi im.

Dua të shkoj përgjatë udhës sime, drejt qëllimit tim, duke kërcyer mbi kokën e atyre që ngurrojnë e tërhiqen mënjanë me dëshirë. Hapi im qoftë rrënimi i tyre!”

10

Kështu i tha Zarathustra zemrës së vet, kur dielli po ngrihej lart në mesditë; kundroi atëherë me vështrim tejqyrës qiellin, sepse iu bë sikur dëgjoi brenda vetes britmën therëse të një zogu.

Dhe ja! Një shqiponjë rrotullohej, duke formuar qerthuj të mëdhenj në ajër. Në të rrinte varur një gjarpër, jo si viktimë, por si mik, sepse rrinte pështjellë pas qafës së saj!

“Janë kafshët e mia, - ulëriti Zarathustra, duke e ngazëllyer zemrën. - Kafsha më krenare dhe ajo më dinake nën këtë diell, ja tek ato po shkoj në kërkim të së vërtetës. Duan të dinë, nëse Zarathustra rron akoma. Po unë vallë, a jam realisht gjallë? Ishte më e rrezikshme për mua të jetoja mes njerëzve sesa në mes kafshëve. Shtigje të rrezikshme përshkon Zarathustra. Le të më udhëheqin kafshët e mia!”

Kur Zarathustra tha kështu, mendoi për fjalët e shenjtit në pyll, psherëtiu e i foli kështu zemrës: “Sikur të isha më i mençur! Sikur të isha krejt i mençur, si gjarpri im!

Por unë dua të pamundurën; andaj i lutem krenisë të shkojë gjithnjë mbarë me mençurinë time! Nëse një ditë mençuria do më braktisë - medet, ajo do gjithnjë të fluturojë - atëherë qoftë krenaria ajo që të fluturojë së bashku me marrëzinë time!”.

Kështu filloi zbritja e Zarathustrës.